

شایستگی‌های معلمان ژاپنی

دکتر نیره شاه‌محمدی

از مهم‌ترین مؤلفه‌های نظام تعلیم و تربیت این کشور است. بر همین اساس است که ژاپنی‌ها معتقدند «شایستگی هر نظام آموزشی، به اندازه شایستگی معلمان آن است». به عبارت دیگر، به نظر آن‌ها، موفق شدن و نشدن در ایجاد تحول در نظام‌های آموزشی، به توانمندی‌ها و قابلیت‌های حرفه‌ای معلمان وابسته است، چون مجریان اصلی برنامه‌ها معلمان هستند (بند هفتم از فصل دوم بیانیه ارزش‌های سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ما نیز به نقش معلم (مربی) به عنوان هدایت‌کننده و اسوهای امین و بصیر در فرایند تعلیم و تربیت و مؤثرترین عنصر در تحقق مأموریت‌های نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی اشاره دارد). به همین دلیل، امروزه احراز شغل معلمی در ژاپن بسیار دشوار است و کسانی می‌توانند به این جایگاه مهم اجتماعی دست یابند که از کفایت و صلاحیت کافی برخوردار باشند. چنین افرادی نسبت به شغل آموزشی خود احساس تعلق، تعهد و مسئولیت می‌کنند و خودشان را وقف آن می‌کنند. می‌توان گفت، تغییرات کیفی در جامعه ژاپنی نتیجه استفاده از متخصصان آموزشی است. توجه به جذب معلمان با کفایت در ژاپن از سال ۱۹۷۰م آغاز شد و به عنوان یک الگو مورد توجه بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته مانند آمریکا

ژاپن کشوری فاقد منابع طبیعی است و اقتصاد آن بر سرمایه انسانی، فناوری پیشرفته و تولید کالا و خدمات با کیفیت مبتنی است. از این رو، کیفیت نظام آموزشی هم برای این کشور بسیار مهم تلقی می‌شود. ژاپن نظام آموزشی متمرکز و مبتنی بر شایسته‌سالاری دارد و وزارت آموزش و پرورش آن در زمینه برنامه درسی و استانداردهای آموزشی تصمیم می‌گیرد. امروزه شرایط حاکم بر نظام آموزش و پرورش ژاپن اصلاح‌طلبانه است. بیشتر این اصلاحات هم شامل سازمان‌دهی نظام مدرسه، تجربیات و تمرینات کلاسی، ارزش‌دهی به حرفه‌گرایی و مهارت‌آموزی است. درخواست‌های زیادی نیز برای تمرکززدایی و تفویض اختیارات به مدیر مدرسه، برای طراحی برنامه درسی و دادن قدرت تصمیم‌گیری وجود دارد (در ایران نیز، در فصل چهارم از بخش چشم‌انداز سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، به نقش مدرسه به عنوان برخوردار از قدرت تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی در حوزه‌های عملیاتی در چارچوب سیاست‌های محلی، منطقه‌ای و ملی اشاره شده است).

جهانی شدن و انقلاب در فناوری‌های اطلاعاتی به‌طور فزاینده‌ای بر نظام آموزش و پرورش ژاپن تأثیر گذاشته است. از این رو، جذب و تربیت معلمان کارآمد

هر معلم لازم است بتواند با دانش‌آموزان دارای توانمندی‌های متفاوت، با توجه به تفاوت‌های فردی آن‌ها، ارتباط برقرار کند، با دیگران همکاری و روابط مثبت انسانی برقرار سازد

در ژاپن معلمی به مهارت‌ها و دانش فراوانی نیاز دارد؛ مهارت‌هایی که به توانمندی فردی برای انتقال دانش محدود نمی‌شوند

و کارورزی دانش‌جو معلمان در کنار تربیت معلم و بررسی نظریات جدید تعلیم و تربیت تأکید دارد). پس از یک هفته، اگر ارزیابی از کار این معلمان تازه‌کار خوب باشد، موفق به دریافت گواهی‌نامه‌ای می‌شوند که اعتبار آن ۱۰ سال است و با احراز آن می‌توانند به کار معلمی بپردازند. اگر جای خالی برای ورود به شغل معلمی وجود نداشته باشد، علاقه‌مندان می‌توانند به درس خود در دوره کارشناسی ارشد ادامه دهند و به‌طور هم‌زمان در صورت ایجاد زمینه شغلی وارد حرفه معلمی نیز بشوند.

معلمان تازه‌کار، بعد از اشتغال لازم است در برنامه‌های آموزشی متعددی که برای آن‌ها تدوین شده است، نام‌نویسی کنند. این دوره‌ها را وزارت آموزش و پرورش یا هیئت مدیره محلی آموزش و پرورش برگزار می‌کنند و شرکت در آن‌ها دریافت سه نوع گواهی‌نامه را برای معلمان در پی دارد:

- ۱) مدرک پیشرفته که به دارندگان مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد و بالاتر اعطا می‌شود؛
  - ۲) مدرک سطح اول که برای دارندگان مدرک تحصیلی کارشناسی و بالاتر اعطا می‌شود؛
  - ۳) مدرک سطح دوم که مدرکی موقتی است تا ۱۵ سال اعتبار دارد و به دارندگان مدرک تحصیلی دانشگاهی زیر کارشناسی اعطا می‌شود.
- علاوه بر این سه مدرک، دو نوع مدرک دیگر نیز وجود دارد:

- ۱) مدرک عمومی که عنوان خاصی ندارد و برای معلمان ابتدایی است؛
- ۲) مدرک با موضوع خاص (مثل فیزیک و شیمی) که برای تمامی معلمان متوسطه ضروری است.

پیش‌نیازهای دریافت این مدارک، کسب استانداردها و شایستگی‌هایی در حرفه معلمی است که وزارت آموزش و پرورش تعیین می‌کند (راهکار ۴-۱۵ از هدف عملیاتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران نیز بر جذب و تربیت معلمان مستعد، آگاه و متعهد برای تدریس درس‌های علوم/انسانی، دانش‌افزایی مستمر معلمان در حین خدمت و ارتقای شأن و منزلت فرهنگی و اجتماعی آن‌ها تأکید می‌کند).

در ژاپن، شایستگی‌ها و صلاحیت‌ها، شامل چهار حوزه می‌شود: صلاحیت یادگیری، صلاحیت اجتماعی، صلاحیت آموزشی و صلاحیت فناورانه.

صلاحیت یادگیری

این صلاحیت به تمایل معلم به آموزش نوآورانه و بهبود اثربخشی آموزش اشاره دارد. معلم لازم است بداند چگونه باید یاد بگیرد، چگونه برای رفع نیازها و

نیز قرار گرفت. این کشور از ابتدای دهه ۱۹۸۰م اصلاحات آموزشی گسترده‌ای را شروع کرد که هنوز هم ادامه دارد و مدارس دولتی و معلمان را مورد توجه قرار می‌دهد (هدف عملیاتی ۱۱ سند تحول بنیادین جمهوری اسلامی ایران بر بازمهندسی سیاست‌ها و بازتنظیم اصول حاکم بر برنامه درسی تربیت معلم، با تأکید بر کارورزی و انطباق سطح شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان در سطح ملی و جهانی با مقتضیات الگوی برنامه درسی در نظام تعلیم و تربیت و طراحی سیاست‌های مناسب برای ارتقای شیوه‌های جذب، تربیت و نگهداشت معلمان در آموزش و پرورش تأکید دارد).

بخش وسیعی از این اصلاحات به جذب، تربیت و ارتقای معلمان مربوط است (راهکار ۴-۱۱ از هدف‌های عملیاتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ما نیز بر ایجاد نظام ارزیابی صلاحیت معلمان شامل شایستگی‌های اخلاقی، اعتقادی، انتقالی، حرفه‌ای و تخصصی، و ارزشیابی متناسب با مبانی و اهداف سند تحول راهبردی تأکید می‌کند).

در ژاپن گزینش معلمان برای مدارس استان و شهرستان، از مسئولیت‌های شورای آموزش و پرورش استان است. در مدارس خصوصی، مدیران یا شوراهای ویژه مدرسه انتخاب معلمان را برعهده دارند. متقاضیان شغل معلمی باید از دانشگاهی با برنامه‌های تربیت معلم، که از طرف وزارت آموزش و پرورش نیز به رسمیت شناخته شده باشد، فارغ‌التحصیل شده باشند. پس از دارا بودن مدرک تحصیلی، که اولین شرط ورود به حرفه معلمی است، دومین شرط توفیق در امتحان تعیین صلاحیت حرفه‌ای است که هیئت آموزش و پرورش ایالت و شهرداری‌ها آن را برگزار می‌کنند. به سبب تعداد زیاد داوطلبان، انتخاب معلم براساس نتایج آزمون‌های علمی، مصاحبه‌ها و سنجش توانایی‌های کاری داوطلبان انجام می‌شود. آزمون کتبی شامل بخش‌های مختلفی مانند نظریه‌های آموزشی، روش‌ها، روان‌شناسی آموزشی، راهنمایی دانش‌آموزان و مشاوره، دانش موضوعی، قوانین و مقررات آموزش و پرورش، مدیریت آموزشی، مدیریت مدرسه و فرهنگ عام مدرسه است. به این طریق، اطلاعات عمومی داوطلب و شایستگی‌های حرفه‌ای او در زمینه روش‌های تدریس و سایر توانایی‌های تخصصی ارزشیابی می‌شود.

افرادی که در آزمون کتبی قبول می‌شوند لازم است دوره‌ای یک هفته‌ای را در یک مدرسه بگذرانند و معلمان آن مدرسه آن‌ها را ارزیابی کنند (راهکار ۸-۱۱ از هدف‌های عملیاتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ما نیز به برنامه‌ریزی برای کارآموزی

صلاحيات فناورانه

این صلاحیت برای نوآوری و خلاقیت معلم در کلاس درس، بسیار مهم است؛ زیرا معلم با ادغام فناوری‌های مدرن آموزشی در فرایند آموزش می‌تواند به ارتقای استدلال، تحریک تفکر انتقادی، تخیل و درک عمیق‌تر دانش‌آموزان از موضوع درسی کمک کند. در جامعه کنونی، برای معلمان بسیار مهم است که بتوانند در میان انبوه اطلاعات موجود در اینترنت، اطلاعات لازم را بیابند و از اطلاعات و منابع متعدد به‌طور مؤثر برای حل مشکلات آموزشی استفاده کنند (هدف عملیاتی ۱۷ سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ما نیز به ارتقای کیفیت فرایند تعلیم و تربیت با تکیه بر استفاده هوشمندانه از فناوری‌های نوین اشاره می‌کند).

با عنایت به صلاحیت‌های بیان شده، در ژاپن معلمان همواره در معرض فرهنگ ارزیابی، بازرسی و ممیزی قرار دارند. معلمانی که شایستگی‌های در نظر گرفته شده را نداشته باشند، لازم است دوره‌های آموزشی خاصی را بگذرانند و اگر باز هم به شایستگی‌های مورد نظر دست پیدا نکنند از شغل معلمی اخراج خواهند شد. ارزشیابی معلمان نیز با عنایت به شایستگی‌ها، از نوع ارزشیابی مبتنی بر عملکرد است. این آموزش‌ها با فرهنگ مشارکت معلمان و راهبردهای آموزشی پروژه‌محور ارتباط تنگاتنگی دارد و چندبعدی، ادامه‌دار و نظام‌دار است. آموزش معلمان در ژاپن به‌صورت آموزش حین کار است. اتاق معلمان در مدرسه‌های ژاپن به‌نحوی طراحی شده است که تسهیلات لازم را برای تشریح مساعی آنان با دانش‌آموزان فراهم می‌سازد. این فضا به ایجاد فرهنگ مشارکت برای آموزش و بحث و گفت‌وگو درباره تجربیات آموزشی با هم‌گروهی‌ها و همکاران کمک می‌کند.

ضمن اینکه کلیه معلمان به‌طور مستمر از آموزش‌های ضمن خدمت در خانه، مدرسه، اداره آموزش و پرورش، دانشگاه‌ها، مؤسسات ملی آموزش و پرورش و دوره‌های کوتاه‌مدت اعزام به خارج بهره‌مند می‌شوند (راهکار ۴-۱۵ از هدف عملیاتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ما نیز بر جذب و تربیت معلمان مستعد، آگاه و متعهد برای تدریس درس‌های علوم انسانی، دانش‌افزایی مستمر در حین خدمت و ارتقای شأن و منزلت فرهنگی و اجتماعی آن‌ها تأکید می‌کند).

آموزش‌های ضمن خدمت و شرکت در دوره‌های آموزشی دانشگاه‌های تربیت معلم این امکان را به معلمان شاغل می‌دهد تا گواهی‌نامه درجه دو خود را به گواهی‌نامه درجه یک تبدیل کنند.

مشکلات آموزشی خود تحقیق، بررسی و مطالعه کند، همواره برای یادگیری آماده باشد و در برابر توسعه حرفه‌ای خود احساس مسئولیت کند. همچنین باید خودآزمایی داشته باشد، به کار گروهی علاقه نشان دهد، توانایی ارزیابی پیشرفت کار در حوزه خود را داشته باشد و با بررسی محتوای آموزشی اهمیت آنچه را که باید آموزش دهد کشف کند.

صلاحیت اجتماعی

به لحاظ صلاحیت اجتماعی، هر معلم لازم است بتواند با دانش‌آموزان دارای توانمندی‌های متفاوت، با توجه به تفاوت‌های فردی آن‌ها، ارتباط برقرار کند، با دیگران همکاری و روابط مثبت انسانی برقرار سازد، پیچیدگی‌ها و ابهامات در یادگیری دانش‌آموزان را تحمل کند و با چالش‌های آموزشی پیش روی خود روبه‌رو شود. به‌علاوه باید، قبل از موعد مقرر، کاری را رها نکند، به ارائه مشاوره تحصیلی و ایجاد ارتباط با خانواده و جامعه بپردازد و نه تنها به انتقال دانش بپردازد، بلکه مهارت‌های پایه اجتماعی دانش‌آموزان را نیز ارتقا دهد.

صلاحیت آموزشی

نظام آموزشی ژاپن دانش‌آموز محور است، لذا این سؤال که تا چه اندازه باید به دانش‌آموزان آموزش داد و چه مهارت‌هایی را باید در آن‌ها ایجاد کرد، همواره در بین مسئولان آموزش و پرورش مطرح است. در ژاپن معلمی به مهارت‌ها و دانش فراوانی نیاز دارد؛ مهارت‌هایی که به توانمندی فردی برای انتقال دانش محدود نمی‌شوند. معلم باید از مفهوم نوآوری در آموزش و پرورش به‌خوبی آگاه باشد، بتواند یادگیری دانش‌آموزان را براساس اصول آموزش و یادگیری نوآورانه هدایت کند، اشتیاق بسیاری برای حرفه معلمی داشته باشد، نسبت به موضوع تدریس خود، اصول آموزش و پرورش و روان‌شناسی یادگیری دانش‌گنی داشته باشد، توانایی یکپارچه‌سازی آن‌ها از طریق روش تدریس خود را دارا باشد، به رشد دانش‌آموزان کمک کند، مهارت‌های آموزشی و شیوه‌های نظارت و ارزشیابی آموزش و رشد دانش همه‌جانبه دانش‌آموزان، چگونگی برنامه درسی و محتوای آن، شیوه‌های کار گروهی و برقراری ارتباط و روش‌های حل مسئله را بداند و همچنین با مهارت‌های راهنمایی و هدایت دانش‌آموزان، مدیریت کلاس درس، شناخت دانش‌آموز، راهبردهای آموزشی، انواع محیط یادگیری، برنامه‌ریزی آموزشی و آموزش یکپارچه آشنا باشد.

* منابع

۱. سرکارآرانی، محمد رضا. اصلاحات آموزشی و مدرن‌سازی با تأکید بر مطالعه تطبیقی آموزش و پرورش ایران و ژاپن. انتشارات روزنگار، تهران، ۱۳۸۲.
2. Fujita, Hidenori (2013). Qualification of the Teaching Force in Japan, International Christian University.
3. Fukumoto, Kinichi (2013). The Development of Teachers' Competency Standards in Japan, Hyogo University of Teacher Education, Japan.
4. Zhu C., Wang D., Cai Y. H. & Engels, N. (2013). What core competencies are related to teachers' innovative teaching? *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 41 (1), 9-27.